

УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТУРИЗМУ (ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ)

Шелепкова Інна Миколаївна,
старший викладач кафедри української філології та історії
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
inna.shelepko@hneu.net
orcid.org/0000-0001-9431-4868

Туризм належить до найважливіших економічних та соціальних явищ сучасного суспільства, його вплив на різні сфери життя, його важливість у розвитку економіки багатьох країн зумовлюють потребу в осмисленні та дослідженні спеціальної лексики та термінології цієї галузі.

Аналіз спеціальної наукової літератури та лексикографічних робіт [1; 2] з досліджуваної проблематики дозволяє стверджувати, що досі теоретичні питання організації та типологічних особливостей лексики та української термінології туризму залишаються недостатньо дослідженими, тому що номінації туризму та індустрії гостинності в різних мовах світу взагалі порівняно нещодавно стали об'єктом спеціального лінгвістичного вивчення. Лише деякі аспекти цього лексичного розряду піддавалися аналізу.

Нечисленні лексикографічні роботи, у яких проаналізована сучасна українська термінологія туризму, створені фахівцями, в основному, у сфері економічних наук. Термінологічного ж словника сфери туризму, підготовленого мовознавцями-лексикографами, досі не існує. І це зумовлено тим, що спеціальних комплексних лінгвістичних досліджень системно-структурних і семантичних особливостей української термінологічної лексики туризму не здійснювалося, а тому відсутні узагальнюючі описи названої підсистеми спеціальних номінацій і зазначений факт визначає актуальність цього дослідження.

Наукова методологія роботи ґрунтується на лінгвістичних дослідженнях у галузі термінології, серед яких виділяємо роботи українських вчених, присвячені: природничій термінології (Л. Симоненко), юридичній (О. Сербенська), суспільно-політичній (Т. Панько) [3], математичній (А. Крейтор), фізичній (В. Пілецький), радіотехнічній (І. Кочан) [4], соціально-економічній (Т. Панько, А. Бурячок), економічній (І. Шелепкова) [5, С. 247 – 276], сільськогосподарській (П. Гриценко, Б. Стасевський), географічній (П. Чучка), образотворчій (Б. Михайлишин), театральній (А. Костюк), спортивній (М. Паночко) та ін.

Термінологія туризму була об'єктом лінгвістичних студій, окремі питання розвитку термінології туризму висвітлені в мовознавчих працях таких українських вчених, як: Н. Біян, яка вивчає лексико-семантичну та структурну

класифікацію термінів у галузі туризму в англійській мові [6, С. 142 – 149]; В. Ковешніков, О. Ліфіренко, Н. Стукальська досліджують інноваційні види туризму [7, С. 38 – 44]; М. Мальська, Н. Антонюк, Н. Ганич аналізують міжнародний туризм і сферу послуг; І. Перішко – сучасні тенденції формування лексики у сфері туристичних послуг [8, С. 104 – 109], а В. Прима – семантику і функціонування туристичної термінології [9].

Формування мети роботи – визначення структури, складу, типологічних особливостей сучасної української термінології туризму та виявлення основних напрямів її сучасного розвитку.

Розвиток туристичної галузі зумовив необхідність відокремлення цілого пласта лексичних одиниць у самостійну терміносистему, а дослідження термінів сфери туризму стає необхідним вже через стрімке розширення туристичного бізнесу та активізації контактів із зарубіжними партнерами.

У той же час швидкими темпами продовжує розвиватися і наука про туризм, у ХНЕУ імені Семена Кузнеця введено спеціальність «Туризм», метою підготовки фахівців із міжнародного туризму та управління готельно-ресторанним бізнесом є оволодіння студентами англійською, німецькою, французькою мовами як мовами міжнародного спілкування, опанування професійних термінів та отримання навиків їх вільного використання у спеціалізованому середовищі – туристичний бізнес, екскурсійна справа, готельне та ресторанне господарство.

Усе це дає нам право констатувати, що терміносистема «туризм» є фактом масової комунікації, а її вивчення – найважливішою умовою успішної професійної діяльності та організації подорожей.

Перш ніж приступити до аналізу терміносистеми, необхідно виробити критерії, на основі яких здійснюватиметься її вивчення:

- загальні: історичні (етапи та причини формування терміносистеми «туризм»); поширеність терміносистеми;
- формальні: структурний склад термінів (співвідношення одно-, дво- та багатокomпонентних термінів та терміносполучень); морфологічні та синтаксичні дериваційні процеси (основні способи терміноутворення);
- семантико-сміслові: лексико-семантична структура терміносистеми (виділення підсистем та лексико-семантичних груп усередині них); повнота терміносистеми (відсутність / наявність пропусків у тексті); смислова системність терміносистеми (наявність у ній термінологічних гнізд); смислова ізоморфність терміносистеми (наявність синонімії, омонімії, полісемії та антонімії);
- функціональні: відкритість терміносистеми (стійкість до зовнішніх впливів); проблеми функціонування терміносистеми.

У межах цієї роботи зупинимося на розгляді формальних критеріїв, оскільки структурні особливості термінів та дериваційні процеси відіграють важливу роль для розуміння термінів, для взаєморозуміння фахівців сфери туризму.

Аналізуючи формальну сторону терміна, багато дослідників виділяють дві основні групи термінів, що відрізняються за складом: терміни-слова

(однокомпонентні) і терміни-словосполучення (багатокомпонентні). У терміносистемі, що вивчається, є як однокомпонентні, так і багатокомпонентні терміни.

Аналіз морфемної структури термінів туризму дозволив виділити такі типи однокомпонентних термінів:

1) прості непохідні терміни, тобто однослівні лексичні одиниці, основа яких збігається з коренем: *зустріч, круїз, сафарі, квота, курорт, хостел, банкет, сезон, клас, трансфер, хаб*;

2) похідні терміни, тобто однослівні лексичні одиниці, основа яких містить корінь та афікси.

Аналіз показав, що основним афіксом у терміноутворенні є суфікс, що свідчить про входження в систему англomовних словоутворювальних елементів.

До найбільш продуктивних суфіксів можна віднести: **-нн-(я)**: *розміщення, орієнтування, фрахтування, бронювання, резервування*; **-ник**: *провідник, відпускник, мандрівник*; **-аці-(я)**: *маршрутизація, реєстрація, анімація, рекреація*; **-ер/-ор**: *аніматор, ресторатор, кемпер, консолідатор*.

На сьогодні поняття «термін» має багато тлумачень. Згідно з роботами багатьох відомих авторів, терміну притаманно понад двадцять визначень.

Але зупинимося на більш популярному і доступному визначенні цього поняття, зафіксованого у сучасному тлумачному словнику, а саме термін – це «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [10, С. 1444].

Термінологія як сукупність термінів становить частину спеціальної лексики, а сама термінологія визначається двома аспектами, такими як сукупність терміноелементів і назв, а також вчення про утворення цих же лексичних одиниць спеціальної лексики.

Терміни належать не до звичної всім, повсякденної, загальної лексики, а до спеціальної, що існує в різних підмовах. Тобто свого роду штучно створених термінологічних групах, характерних для різних сфер діяльності.

На сьогодні практично не залишилося професійних галузей, які не були б охоплені термінологічними дослідженнями. Але, незважаючи на вивченість тієї чи іншої галузі, термінологічний арсенал продовжує активно поповнюватися новими лексичними одиницями.

Стрімкий розвиток науки і техніки, досягнення науково-технічного прогресу позначаються в першу чергу на розвитку мови, а точніше її лексики, породжуючи цим таке поняття як неологізми – «нове слово, словосполучення, фразеологічний зворот, що з'являється у мові» [10, С. 770].

Розвиток мови, в цілому, відбувається шляхом найменшого опору, тому в більшості випадків відбувається процес запозичення з іншої мови або переосмислення номінацій, що існували, і значень.

Однак формування нової термінології в тій чи іншій галузі знання більшою мірою залежить від зусиль людей, які працюють в ній або займаються її розвитком. У цьому і полягає системність термінології.

Спеціальні слова, що з'явилися, стають невід'ємною частиною повсякденного життя людини. З часом вони виходять за межі підмови працівників вузької спеціалізації і стають більш зрозумілими для сприйняття оточуючими. Це неминуче, проте неологізмів, з постійним розвитком мови, стає все більше і люди, як правило, не мають достатніх можливостей для того, щоб засвоїти їх усі.

Індустрія туризму також відчуває на собі вплив глобалізації, що надає ефект неминучості самих процесів глобалізації лише на рівні мови, англійська мова закріпилася як базова в межах міжнародного туризму.

Звернемося до сучасного тлумачного словника щодо значення слів «туристський» і «туристичний» і чи має важливе значення цей вибір?

«Туристичний». Стос. до туризму. Туристичне бюро.

Туристична індустрія – сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів.

Туристичний продукт – право на тур, призначене для реалізації туристу.» [10, С. 1486].

«Туристський». Стос. до туриста, туристів.

Туристська путівка – документ, що підтверджує факт передачі туристичного продукту.» [10, С. 1486].

Отже, зі словника випливає, що «туристський» застосовується в контексті щодо туриста, тоді як «туристичний» – щодо туризму.

Терміносистема туризму, фіксуючи в мові нові поняття та реалії, перебуває у постійному розвитку. Існує безліч способів поповнення цієї підмови термінами. У цій роботі будуть розглянуті деякі з них.

По-перше, запозичення термінів з інших сфер людської діяльності, головним чином з соціокультурної практики (наприклад, *acquisition, animation, carrousel, restricted goods, scheduled service, stopover, standby*).

По-друге, утворення нових термінів, тобто неологізмів. Одна з причин цієї тенденції в тому, що в мові відсутній термін-аналог у вигляді одного слова або словосполучення (наприклад, *agritourist* – *турист, який спостерігає, а також бере безпосередню участь у сільськогосподарському процесі*).

Функціональний підхід до термінології індустрії туризму можна спостерігати, умовно розділивши новоутворення на такі лексико-семантичні групи:

- типологія туристів: *architourist* (*architecture* + *tourist*) – людина, що подорожує з метою вивчення архітектури; *flashpacker* (*flash* + *backpacker*) – турист, який подорожує на широку ногу; *grey nomad* – літня людина, яка активно подорожує, наприклад, у будинку на колесах; *labor tourist* – людина, яка живе в одній країні, а працює в іншій;

- види подорожей: *daycation* – подорож на один день або незначний термін без ночівлі; *microvacation* – коротка подорож; *minimoan* (*mini* + *honeymoon*) – коротка весільна подорож; *staycation* (*stay* + *vacation*) – відпустка вдома;

- терміни, що мають пряме чи непряме відношення до сфери туризму, але

нерозривно з нею пов'язані: *black-hole resort* – курорт, на якому блокуються усі вхідні та вихідні сигнали; *destination wedding* – весілля далеко від міста у популярному місці відпочинку; *shoulder season* – період у туризмі між високими та низькими сезонами; *Stendhal's syndrome* – захоплення, паніка, викликане переглядом художніх чи історичних пам'яток.

Виходячи з того, скільки наведених вище неологізмів з'явилося у сфері туризму за останній час, слід відзначити стрімкий розвиток цієї галузі людської діяльності. Кожна з умовно-створених лексико-семантичних груп практично однаково поповнюється новоутвореннями, що свідчить про циклічність і синхронність процесу.

Туризм, туристичні послуги розвиваються і виникає необхідність «винаходити» слова, наділяти їх певним семантичним визначенням тощо. Це ставить перед лінгвістами завдання організовувати, інтегрувати, систематизувати науку про туризм, сформувати апарат розуміння та комунікативності для осіб, які працюють у цій сфері, а також для звичайних любителів подорожей.

Формування та становлення туризму як сфери людської діяльності відображено в термінологічних словниках, енциклопедіях, підручниках, наукових статтях з проблем туризму. Матеріал, поданий у словниках, найчастіше свідчить про рівень розвитку галузі.

На сьогодні туризм перетворився на глобальне соціально-економічне та політичне явище, став одним із найприбутковіших видів бізнесу у світі. У цьому стали актуальними дослідження ролі та місця термінології у практиці перекладу, і навіть способів перекладу термінів.

Розвиток нових видів туризму викликав появу нових термінів, зокрема назв видів туризму: *adventure tourism* (пригодницький туризм), *agritourism* (агротуризм), *business tourism* (бізнес туризм), *cultural tourism* (культурний туризм), *ecotourism* (екотуризм), *educational tourism* (освітній туризм), *rural tourism* (сільський туризм), *SPA tourism* (СПА туризм), *wellness tourism* (оздоровчий туризм), *space tourism* (космічний туризм) та ін.

У термінології туризму аналізуються два основні типи інновацій: нові запозичені терміни та терміни, утворені за рахунок власних ресурсів української мови.

Іншомовні запозичення в досліджуваній терміносистемі представлені такими різновидами:

- прямими запозиченнями, що входять в українську мову шляхом транскрипції (наприклад, *сінтінг* від англ. *sitting* – організація харчування на круїзному судні, *скі-пас* від англ. *ski-pass* – електронний пропуск на підйомники на гірськолижних курортах);
- транслітерацією (наприклад, *аніматор* від англ. *animator*);
- іншомовні вкраплення, серед яких зустрічаються повні вкраплення (наприклад, *ticket, booking, deluxe, taxfree, dutyfree*);
- окремі кальковані одиниці використовуються в термінології туризму як евфемізми для вираження ввічливості та поважності (наприклад, «*туристи третього віку*» від англ. *third-age tourists* замість «*туристи-пенсіонери*»,

«*туристи четвертого віку*» від англ. *fourth-agetourists*» замість «*туристи-інваліди*»);

- запозичення внутрішнього характеру, які з'являються в українській терміносистемі туризму з економічної (наприклад, *маркетинг, менеджмент* тощо) і комп'ютерної (наприклад, *інтернет, сайт* тощо) сфер діяльності.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що в результаті різних морфологічних, синтаксичних та лексико-семантичних процесів в українській мові утворилася велика кількість міжнаукових та вузькоспеціальних термінів-неологізмів, серед яких є власні терміни, квазітерміни, професіоналізми та професійні жаргонізми, що свідчить про динамічний розвиток сучасній українській термінології туризму у XXI столітті.

Очевидно, що ретельне та багатоаспектне вивчення сучасної української термінології туризму та системних зв'язків між її одиницями має суттєве значення для поглиблення наукових знань про відповідну мовну підсистему та процеси її розвитку.

Список використаних джерел

1. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підруч. для ВНЗ / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. К. : Знання, 2008. 661 с.
2. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. К. : Слово, 2006. 372 с.
3. Панько Т. І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1979. 146 с.
4. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Л. : Вид-ий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. 520 с.
5. Шелепкова І. М. Від терміна до економічної термінології сучасної української мови. *Сучасна філологічна наука: актуальні питання та вектори розвитку : колективна монографія* / відп. за випуск М. В. Мамич. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 247 – 276.
6. Біян Н. Лексико-семантична та структурна класифікація термінів у галузі туризму в англійській мові. *Збірник наукових праць «Іноземна філологія». Український науковий збірник*. 2009. Вип. 121. С. 142 – 149.
7. Ковешніков В. С. Інноваційні види туризму / В. С. Ковешніков, О. С. Ліфіренко, Н. М. Стукальська. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 38 – 44.
8. Перішко І. В. Сучасні тенденції формування лексики у сфері туристичних послуг. *Молодий вчений*. № 3.2 (55.2), 2018. С. 104 – 109.
9. Прима В. В. Туристична термінологія : семантика і функціонування : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. н-т, 2018. 124 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с. : іл. ISBN 966-569-013-2.